

Мр МАРИЈАНА МАТОВИЋ
Градска библиотека
„Владислав Петковић Дис“, Чачак

УДК 929 Ружић Д.

ДОБРОСЛАВ М. РУЖИЋ (1854-1918)

Праве величине њек њошомство њознаје и цени.

Доброслав М. Ружић – професор, писац, библиотекар, народни посланик, сенатор, министар и државни саветник, истакнута је личност у културном и политичком животу Србије с краја 19. и почетком 20. века. Његов богат и разноврстан стваралачки опус броји преко 200 књижевних и научних дела.

Овој знаменитој, а готово сасвим заборављеној личности припада једно од почасних места у националној историји, јер су његова дела и свеукупна активност ишли испред свог времена.

Мада је Ружић изразити представник свога доба, а свест о њему у, истина, уским интелектуалним круговима и међу ретким истраживачима непрестано живела, доследно су га заобилазили историчари, лексикографи и сви они којима је обавеза да на прави начин вреднују ствараоце од националног значаја. По свему судећи, име Доброслава Ружића није никога обавезивало. Чињеница да је био близак двору Карађорђевића и лични пријатељ краља Петра I, можда је један од узрока његове скрајнутости последњих

шест деценија, али зашто и између два светска рата? Неспорно, један од разлога је и стогодишњи ход до трећег миленијума, током кога је део богатог Ружићевог опуса неповратно изгубљен. Трајни заборав претио је да његово име постане само део српске „утуљене баштине“.

Одредница о Ружићу налази се у само неколико енциклопедија и лексикона, али, као што он није заборавио завичај, ни завичај њега није заборавио. Својевремено је „Градац“ (1966) објавио краћу Ружићеву биографију и два одломка из необјављених рукописа, а поводом 150-годишњице Ружићевог рођења и објављивања његових дела „Жена и мириси“ (2002) и „Велики људи“ (2004), Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ у Чачку организовала је 15. септембра 2004. године изложбу и књижевно вече посвећене његовом животу и стваралаштву.¹

Поред тога, чачанска Библиотека и овим пригодним текстом брани Ружићево име од ћутања и заборава. Будући да се један плодан људски век не може целовито приказати на неколико страна, „Глас библиотеке“ доноси само незаобилазне делове Ружићеве био-библиографије.

Животопис

У вароши чачанској, 1. јула 1854. године², Милош Ружић, Драгачевац из Негришора и Аница добили су мушко дете коме су наденули име Доброслав³. Крстио га је јереј Стефан Недељковић, парох цркве Св. Вазнесења Господњег у Чачку, а кума на крштењу била је „Неранца, жителница Паковраћа“. Као учитељ и општински писар, а касније и полицијски чиновник, Милош Ружић је службовао по читавој Србији, док није постао писар у Београдској општини; отуда се и Доброслав школовао у разним местима: „*Како ми је отац био учитељ, што је из Чачка био премештен у Горњи Милановац, и ту су ми први учоци из дешињства остали, тако њамшим кад сам са ђацима у школу ишао, њамшим кад је кнез Александар Карађорђевић долазио и посетио школу, њамшим кад је неки дедо Јован, емигрант*

¹ Аутор изложбе и водитељ вечери била је Маријана Матовић, виши библиотекар. Текст о овој манифестацији *Министар и краљев пријатељ : обележена 150-годишњица рођења Доброслава М. Ружића* објавио је Миодраг Ч. Матовић у листу *Весни* (Франкфурт), год. 12 (21.09.2004), 22.

² Као година Ружићевог рођења често се погрешно наводи 1849. година.

³ У књизи крштених (*Чачак, 28. август 1854, бр. 61*), као и у књизи умрлих (*Крушевац, 13. октобар 1918, сир. 133, бр. 90*), уписано је име *Добросав*, како је било исписивано и у време школовања, док се именом *Доброслав* Ружић потписивао доследно почев од 1872. године. Међутим, и у новијим изворима често се може прочитати – *Добросав*.

из Буџарске, сѣановао код нас, и како је бацао шубару увис кад је кнез Милош враћен. Сећам се ђосле кад ми је оѣац враћен за ѣисара у Раику, ѣамѣим кад су донесена сѣакла за ѣрозоре на среској кући, како смо ми деца ѣрчали да видимо неѣто чудноваѣто, ѣровидно, ѣада је ѣрви ѣуѣ донеѣто сѣакло за ѣрозоре, и ѣо је био доѣађај. Боже мој, како се све ог ѣада измењило, данас сѣакла на ѣрозорима имају куће у Омољу и на Злаѣибору! У Чачку ѣошао сам у школу и ѣу сам учио I и II разред, учиѣшељ у I разреду је био неки Радивој Тодоровић, а у друѣом Адам Обрадовић⁴. Како је мој оѣац био ѣремешѣен у Азбуковицу, ѣо моја мајка са децом осѣаде у Чачку, јер је била у друѣом сѣању, а он оде сам.⁵

Одвојен од родитеља који одлазе да живе у Ваљевској Каменици, у Ваљеву завршава III и IV разред код учитеља Мијаила Николића и Радомира Јовановића, доцније проте ваљевског. Након завршене основне школе (1866), постаје ѣак гимназије у Београду, где станује код млађег ујака, Трише Ђорђевића, воскара: „Кад ме је оѣац одвео у ѣимназију, која је била у великом и лејом здању Кајѣѣан-Мишином, сѣрах ме обузе кад ѣо ѣоросѣасно здање уљедах, и кад ми сѣроѣи дирекѣор Ђорђе Малѣѣић рече неколико речи као савеѣ, ја сав бејах ѣреѣрнуо. Кад сам се враѣио кући, ја чистѣо данух душом, оѣац ми куѣи књиѣе, и ђосле неколико дана одоше моји мили и граѣи рогѣѣељи и ја оѣѣи осѣадох сам ѣуѣјујући.“

Београд је још увек под турском влашћу, па Ружић у „Успоменама“ бележи значајне историјске тренутке, дочаравајући дух времена: „У школи сам се ѣрилично учио, ѣразником бих ишао ѣе разгледао Беоѣрад, ѣада беше код данашњеѣ ѣозориѣѣа још Сѣамбол-каѣија у којој беху низами, у ѣраду сѣановаху Турци, са ѣамија се чује молиѣѣва мујезина, а ноћу ѣри лејим леѣињим вечерима са бедема ѣрадскоѣ чуло је се свирање у флауѣу лејих ѣурских мелодија. Као ѣачић гледао сам на Калемеѣдану – који је био ѣуѣѣ без иједноѣ дрвеѣа – ѣредају ѣрадова, гледао сам уѣарађену војску ѣурску и срѣску како дочекују срѣскоѣа кнеза, гледао сам на ѣодигнуѣој ѣрибини кнеза Михаила, ѣашу, срѣске великодосѣојнике и ѣурске официре, слушао сам чиѣање Сулѣановоѣ фермана о ѣредаји ѣрадова, гледао сам Кнеза како на дивном белцу одјаха у ѣрад, а Ѣо бедемима ѣрадским масу ѣурских була замоѣаних у фереѣе како Ѣосмаѣрају одушевљене Србе.“⁶

⁴ Сачувано је Ружићево сведочанство о завршеном трећем [?] разреду у основној Чачанској школи (у Чачку, 25. аѣрила 1864, цена 2 ѣроша): успеха је био врло доброѣ, у школу је долазио ѣриљежно, а владања је био доброѣ. У потпису: учиѣшељ Основне Чачанске школе Адам Обрадовић.

⁵ Одломци из „Успомена“, *Деѣињсѣиво и дечашѣиво* и *Код Ернесѣа Хекела*, публиковани су у књизи Доброслава Ружића *Ђергани*, Београд, 1965, 159-172. Аутограф се налази у породичној архиви Ружићевог унука, проф. др Доброслава Д. Ружића.

⁶ Из „Успомена“, у књизи *Ђергани*, 162-163.

Када је прешао у други разред, више је читао романе, песме и приповетке него школске предмете, због чега је понављао годину. Тада за наставника долази Стојан Новаковић – „тек свршио школу, почео да уређује „Вилу“, ђак Даничићев, приврженик Вукова правописа.“

У трећем разреду учио је „прилично“. Постаје уредник и издавач рукописног листа „Братство“, док је његов друг Ђорђе Крстић, доцније познати сликар, уређивао шаљиви илустровани лист „Рен“: „*И ко зна докле би се дошло да једног дана директор Ђорђе Малешкић не позва све ‘уреднике’ код себе и пошто нам свима добро очисти лекцију, забрани нам њискарање.*“

Први Ружићев штампани рад био је полемички чланак уперен против конзервативног листа „Ружа“, који је уређивао и издавао Мијаило Ђ. Ђелешев. Овај текст објављен је управо у „Ружи“ бр. 6, 1870. године. Доцније је писао дописе у „Истоку“ који је излазио у Вршцу, и ту је штампан његов превод са руског „Рене Декарт“. Касније је радио на опозиционим листовима „Враголан“ и „Уједињење“, заједно са Ђуром Јакшићем.

У четврти разред гимназије, која је тада имала шест разреда, прешао је понављајући само један предмет. Ревностан је члан литерарне дружине „Српска нада“⁷ – пише, преводи са руског и немачког, мада ове језике не зна добро, па запоставља школске предмете. Тада пише и шаљиву приповетку „Како је на селу“ која му је „донела дивљење код другова, а њохвалу код професора“, али и неуспешну школску годину. Да не би понављао, отац га шаље у Сремске Карловце, надајући се да ће школске власти његовом сину прогледати кроз прсте што је пао из предмета који се у Карловачкој гимназији није учио. Међутим, у Српској православној великој гимназији у Карловцима, школске 1871/72, поново уписује четврти разред. Мада је у првом семестру оцењен „првом класом“, као осми по рангу у свом разреду, након учествовања у уличном инциденту, већ сутрадан истеран је из школе и кажњен са 10 дана затвора. Отац сазна за то и обустави му сваку помоћ. Прихвата га тада познати кнез карловачки Шандор Радовановић – даје му 10 форинти и омогућава да недељом долази у Карловце и пише извештај „Застави“ са Карловачког сабора, за шта је добио једну форинту. Некако завршава IV и прелази у V разред. Отац га опет прихвата, али због немирног и радозналост духа Ружић поново запада у неприлике.

Већ у пролеће 1872. с тешком муком уписује гимназију у Новом Саду. Краткотрајни боравак у „српској Атини“ знатно ће утицати на његов даљи живот и рад. Запажен је члан литерарне дружине новосадских гимназиста „Вила“, а уочиће га и Светозар Марковић, који почетком те године долази у

⁷ Као гимназијалци, у „Српској нади“ су се огледала многа значајна имена, као што су Никола Пашић, Милован Ђ. Глишић и Алкибијад Нуша – Бранислав Нушић. Њени чланови оставили су трајан траг у јавном, политичком и културном животу Србије.

Нови Сад као политички емигрант и пише „Србију на Истоку“. Старији ђаци „скућљали су се око њега најважније се социјализмом, а мање учећи“. У Марковићевом друштву, заједно са браћом Станишић, Лазаром Пачуом и сестрама Милицом и Анком Нинковић, налази се и Ружић. У моди је и Георг Бихнер⁸, чија дела Ружић помно ишчитава. Чест је посетилац позоришта. Крајем марта исте године, у Народном позоришту, током приказивања комада Јована Суботића „Крст и круна“, избије ђачка демонстрација⁹: „Једног вечера кад је оркестар почео свираћи неке старе мелодије, ми ђаци почнемо прошептовати и тражити да се свира српски, од свију ја сам био најактивнији; сушрадан изађе наредба да не смемо ићи у позориште, нас неколико не послушамо него одемо. И резултат је био: најбоље из школе.“ Из школе је искључен само Ружић, чиме је окончано његово редовно гимназијско школовање.

Са 30 дуката које је искамчио од оца одлази у Пожун (нем. Пресбург, данашњу Братиславу), потом у Беч, па у Праг, где је на препоруку извесног Ригера требало да изучава фабрикацију хартије. Без неопходног новца враћа се у Беч. После неколико месеци лутања поново је у Београду.

Брат Ђорђе му умире у II разреду гимназије, па Доброслав остаје јединац својих родитеља, који га након његових лутања, мимо свих очекивања, дочекују без пребацивања и грдње: „Моји другови беху већ на Великој школи, а ја сам базао беспослен, што ме је мучило. Код куће сам цео дан седео и учио, без реда и плана, све што ми је до руку дошло, а највише сам се бавио природним наукама.“ У то време пише и први рад из журналистике.

Мада је, дајући кондиције¹⁰, пристојно зарађивао за лични трошак, такав живот му досади, посебно због скромног материјалног стања родитеља: „Отац ми је сиромах, био је у оштини писар, са платам од 120 динара месечно, сем штога пискарао је шужбе и жалбе, и имао је једну кућицу у Чачку која је доносила 30 динара месечно. И поред тако бедних прихода, он се ипак решио да ме пошаље на стару да се школујем, и што дајући ми за ушћ 120 динара, 100 динара за школарину и 100-120 динара месечно, што да ми буде и за одело. Добри мој отац са мојом милом мајком остале само са оно мало киријце, и оно злехуде зараде коју је пискарајући зарађивао. Мајка ми је желела и волела да учим, она је и оца шерала да не малакше, мучили су се обоје само да бих ја имао.“

⁸ Георг Бихнер (1813-1873), немачки књижевник. Студирао природне науке и медицину. Издавао социјалистички лист *Хесенски гласник*, основао „Друштво људских права“; емигрирао у Стразбур, затим у Цирих. Био је генијални драмски стваралац; дела су му из заоставштине објављена 1850, а тек 20. век га је поново открио.

⁹ О овом догађају је Светозар Марковић, као очевидца, писао у „Раденику“, 23. априла 1872. године.

¹⁰ Кондиција (лат. *conditio*) приватно поучавање ђака, давање приватних часова ђацима.

У 19. години, неискусан и без ширих знања, не знајући чак ни немачки језик на коме је мислио да студира, 4. септембра 1873. полази из Београда у Минхен. На паробродску станицу испратили су га родитељи и неколико другова. Са собом носи само „*леје мисли и планове*“ и кесу са сумом од свега 250 динара у злату, која је требало да му буде за пут до Минхена, трошак до краја септембра и школарину.¹¹

Пошто није положио испит зрелости, као ванредни студент проводи два семестра на Политехници у Минхену, на одсеку за припремање наставника.

У јуну 1874. шаље напредном листу „Будућност“ допис из Минхена, не би ли олакшао положај затвореном Светозару Марковићу. Међутим, тај покушај није уродио плодом, јер се већ тада Марковић налази у Пожаревцу, а убрзо и умире.

Зимског семестра 1874. постаје редован студент Политехнике у Цириху, те редовно прати предавања и доста чита. Уочи празника састаје се са друштвом, одлази у Tonhalle, где ужива у музици. Тада је на Универзитету и на Политехници у Цириху, као стецишту Словена, било доста Срба, од којих Ружић у „Успоменама“ именује само студенткиње Српкиње: Драгу Љочић, Милеву Андрејевић (доцније Стојиљковић), Јенку Захо, будућу супругу Лазара Пачуа.¹²

За летњи семестар поново је у Минхену, где се посвећује специјалном изучавању зоологије код чувеног професора Сиболда, а под руководством асистента др Лудвига Графа, Панчевца. Четири семестра преданог рада остаће му у сећању као „*славно младалачко доба*“. У Минхену упознаје Велимира Михаила Теодоровића¹³, од кога ће позајмити новац за повратак у

11 Сећања на пут у Немачку забележена су у рукопису „Светска изложба у Бечу“. Полазећи у Минхен на студије, Ружић је провео у Бечу један дан ради разгледања Светске изложбе, чији се опис налази на почетку његових путних бележака. Овај опис штампа је у „Истоку“ бр. 108 и 109 за 1873. годину.

12 Група српских студената у Цириху укључила се активно у сва културна и политичка збивања руске колоније, која је у том периоду била изузетно жива и интересантна. По угледу на руске револуционарне активисте, и српска омладина се организује, политички образује и почиње да делује као политичка група, али још недефинисана нити идејно уједињена (*Никола Пашић : животи и дело : зборник радова са научног скупа у Српској академији наука и уметности и Задушници „Никола Пашић“*, Београд, 1997, 77-78).

13 Велимир (на крштењу Виљем) Михаило Теодоровић (1849-1898), рођен је из љубавне романсе кнеза Михаила са Маријом Бергхауз, Словенком Штајеркињом, кћерком баденмајстера у бањи Роич (Рогашка Слатина). Као ванбрачни син, Велимир је носио старо презиме владалачке куће Обреновића – Теодоровић. У Минхену је несебично помагао српске студенте и омладину који су му били једино друштво. Иако му није било дозвољено да дође у Србију, сматрао ју је својом једином отаџбином. Српске власти су га одбиле када је хтео да узме учешће у српско-турским ратовима 1876, али он ипак у више наврата шаље српској војсци новчану помоћ.

Србију 1876, када је избио први српско-турски рат. Ружић у отаџбини проводи извесно време као добровољац, али се разболи, те изгуби читаву школску годину.

Школовање ће завршити у Јени и Лајпцигу: „*Једва крајем 1877. године скунаџорим*¹⁴ *шoliko новаца да сам се могао кренути на стiрану, и почешком сешембра 1877. године кренем се за Јену. Јена је шaда била на гласу, шiшо је на њеном универзитетшy предавао чувени борац за принципе Дарвинове теорије, професор Ернст Хекел. Њежово чувено дело Природна историја постанања било је преведено на српски, а превео га је мој добар друг и пријатељ Алекса М. Радовановић, док је његов стiарији брати [Милан – прир. прир.] преузео да преводи Дарвиново епoхално дело Постањак врста [...] То је била ера кад су природне науке у Србији шријумфовале [...] Дарвинизам беше зашталасао цео светш научни па од шoга не би пошшeђена ни Србија. Име Дарвин беше на усшима свију, стiарци су га иденшификовали са мајмуном и погсмевали се, а омлагина га је обожавала.*

Занесен шом стiрујом почео сам учити природне науке и пошао сам у Јену као да идем на хаџилук, а Хекел ми се чинио као онај Ничеов Übermensch.“

Професор Хекел срдачно прихвата даровитог српског студента који ће му истовремено бити и асистент. Слушајући Хекелова предавања, ради у кабинету на микроскопирању и зоологији.¹⁵ Спрема и докторску дисертацију из природних наука, а за тему бира амфиоксус¹⁶. Желео је да докаже да се први зачеци ребара, чији је настанак нејасан, налазе код амфиоксуса. Ову теорију први је он поставио и доцније је та поставка ушла у уџбенике зоологије.

Умро је напрасно, у педесетој години живота. Сахранио га је верни собар са српским студентима у Минхену. За српску културу значајна је и његова Задужбина *Белимиријанум*, у коју је уложио цео свој иметак. Од 1908. до 1910. у управи Задужбине био је Доброслав Ружић. Задужбина је добро радила до 1945, мада је последња помоћ из њеног фонда издата чак 1971. године.

14 Скунаторити – скуцати, тј. с тешком муком, мало помало саставити, скупити; једва стећи, спечалити (новац, имовину).

15 Сачувана је Ружићева *Диплома о положеном професорском испитшy из грyпе наука: зоологија са аншропологијом и дијететшком и бошаника са анатшомијом и физиологијом* (Београд, 13. март 1885).

16 Амфиоксус, копљача (врста *Amphioxus lanceolatus*), најпростији кичмењак риболског тела које је зашиљено на оба краја и прозранчно. Дугачак је 6-8 cm, нема лобање, удова ни срца, а уместо кичменице осовину тела чини еластична штапићаста леђна хорда (свитњак). Живи заривен у песку по плићацима морских обала и струјањем воде увлачи ситне хранљиве честице (има га и у плићацима Јадранског мора). У еволутивном погледу амфиоксус је значајан јер поред особина кичмењака, има и примитивније особине, карактеристичне за ниже животиње.

Са Љубомиром Недићем, тада студентом медицине, често одлази у оближњи Вајмар, где посећује чувеног редитеља Јоцу Савића. У Лајпцигу, на Хекелову препоруку, неуморно припрема докторат, али на најневажнијем делу испита обори га Вилхелм Вунт¹⁷, те се разочаран враћа у Србију.

У отаџбини ће радити као гимназијски професор преко две деценије. Активно учествује и у политичком животу. О том периоду аутентично сведочи његов аутограф „Моје службовање“: „*Посиављен сам за предавача 18. августа 1878. године у Ужичкој реалци, а 11. септембра 1879. године добих за суйленша, а за професора 11. августа 1887. године.*”¹⁸

1888. године премештен сам у Крагујевац, по молби; 1889. године у Зајечар за директора, по пошреби; а 6. октобра 1890. године, по молби, у Ужице, за професора. Године 1894, по пошреби, премештен сам у Велико Градиште, а сшављен у пензију 2. јуна исте године. Пензију изгубих пресудом судском, због велеиздаје, 1. јануара 1895. године.

*Поново добих за професора 10. фебруара 1897. године у Ваљево, а 1. новембра 1897. године поново сам ошћуштен из државне службе на основу параграфа 76, и по после 16 година и 6 месеци. Посиављен сам за професора Више женске школе у Београду 30. октобра 1900, а 2. августа 1903. године посиављен сам за министра просвете, а 20. септембра дао сам оставку и сшављен на располагање и 12. октобра 1893. године Краљ ме предложи и Народна скупштина изабра за Државног саветника“.*¹⁹

Вођен идејом да „не квари полишика карактере, но рђави карактери кваре полишику“, здушно се укључује у бурне политичке токове: „*Изгледа, а тако и шврде неки да се ђенијални људи, а нарочишо научници не баве полишиком, и да полишика није за људе који се баве књигом, али шо не сшоји. Мислим да је правилније и боље да се баш људи од науке, људи од духа, даровити и иншелигеншни, оглучни и карактерни баве полишиком, но други мање писмени; али полишиком озбиљном, начелном, а не личном и*

¹⁷ Вилхелм Вунт (1832-1920), немачки филозоф, психолог и лингвист; био професор у Хајделбергу, Цириху и Лајпцигу. Један је од утемељивача модерне, природно-научне психологије. Основао је први модерни психолошки институт и експерименталну лабораторију која је постала чувена у свету. Код њега је био на школовању и Љубомир Недић, писац нашег првог универзитетског уџбеника из психологије.

¹⁸ У оквиру обележавања 165-годишњице Гимназије у Ужицу, 17. децембра 2004. приређена је изложба и књижевно вече посвећено Доброславу Ружићу, као једном од четворице из плејаде професора ужичке Реалке с краја 19. века (уз Љубомира Стојановића, Љубомира Давидовића и Божидара Кнежевића).

¹⁹ Аутограф *Моје службовање* чува се у породичној документацији Ружићевог унука, проф. др Доброслава Д. Ружића.

сишничарском, у којој је пуно мржње, њакости и зависности, каква се нарочито у малим земљама води. Јер за све се хоће знања и науке, а за пољоштуру највише“.²⁰

У ужичкој Реалци предаје ботанику, зоологију и минералологију, али је уз проту Милана Ђурића²¹ и политички врло активан: „Дошав у Ужице, које је тада било као неки Сибир, ја сам се нашао у средини која ме је зогнила да се бавим пољоштуром“. На јавном збору, одржаном 1. јануара 1882, изабран је Месни одбор Народне радикалне странке, међу чијим првим члановима је и Ружић. Када су одржавани слободни избори (1889-1901), биран је за народног посланика. Због одважних говора у Скупштини, упорених против личног режима последњих Обреновића, а нарочито против краља Милана, биће прогањан и омрзнут од двора. Од 1894, поновно завођење личног режима Обреновића добро ће на својој кожи осетити сви слободоумни људи, па и Ружић: „Али, што моје бављење пољоштуром имало је и рђавих последица на мене, иако сам ја савесно и тачно моју дужност вршио у школи, иако је моје понашање, мој животи и све – било примерно и као што треба. Ја сам за све испуштао и кажњаван шиме што сам био осуђен да будем нећреситано у једном звању и положењу. Три године морао сам чекаши да добијем професуру, и што три године после положеног испушта ја ипак, да није било промена и да није дошао савез у влади либерала и радикала и да краљ Милан није ошшишао у иносћранство, ја бих можда још чекао“.

Исте године премештен је у Велико Градиште, али је убрзо пензионисан. Немирна политичка времена омела су и његову кандидатуру за професора Велике школе у Београду: „У јесен 1894. године Србија је доживљавала још једну од уобичајених криза у односима између владара и Народне скупштине, двора и политичких странака. У новембру је влада извела пред суд Михајла Чебинца, пословног човека, под оптужбом да је припремао заверу против краља Александра. У септембру су били ухапшени Добра Ружић, професор, Коста Динић, лекар, Аца Станојевић, радикалски трибун, Коста Таушановић и Јаша Ненадовић, иако оптужени, нису били ухапшени, пошто су се налазили ван земље. Као основ за оптужницу послужили су писма и бележница нађени код Чебинца. Из њих се могло закључити да су завереници-радикали намеравали да на престо доведу кнеза Петра Кара-

²⁰ Доброслав Ружић, *Велики људи, V: Велики људи и пољоштура, Београд, 1909*. Поводом 150-годишњице Ружићевог рођења, интегралну верзију дела *Велики људи* приредио је мр Слободан Радовић, а објавила чачанска издавачка кућа „Легенда“ 2004. године.

²¹ Радикални првак из Ужица; од 1874. био је народни посланик и саборац Адама Богосављевића и Ранка Тајсића.

Ђорђевића [...] Суђење је завршено без икаквог успеха, иако је један број оптужених био осуђен на временску казну затвора [...]»²²

Краљ Александар је схватио негативну страну суђења, па је убрзо помиловао све осуђене осим Добре Ружића, који је био помилован у мају 1895. године. «²³ Тамновао је у затворима у Крагујевцу, Кладову и Пожаревцу, а „због велеиздаје“, судском пресудом губи право на пензију 1. јануара 1895. године.

Од 10. фебруара 1897. поново ради као професор у Ваљеву, али је већ 1. новембра отпуштен из службе на основу параграфа 76. Дан након неуспелог Ивањданског атентата на краља Милана Обреновића 24. јуна 1899, искоришћеног за прогон противника династије и режима, ухапшен је и изведен пред преки суд са осталим радикалским првацима.²⁴ „За увреду величанства“ осуђен је на две године робије. Помилован је, као и многи други политички осуђеници, поводом женидбе краља Александра Обреновића у августу 1900. године.

Краљевим указом, а на предлог министра просвете и црквених послова, 30. октобра 1900. постављен је за професора у Вишој женској школи краљице Драге у Београду. Недуго затим, прихвата дужност библиотекара у Народној библиотеци Србије, где постаје други помоћник управника, поред Милована Ђ. Глишића.

У августу 1901. изабран је за сенатора за Округ ужички. На том положају остаје две године, јер 9. априла 1903. добија обавештење о разрешењу: „Сенаторски знак, који је израђен на основу чл. 163. Закона о пословном раду у Сенату, везан је за сенаторски положај. Па како сте Ви, прокламацијом Њ. В. Краља, од 24. марта ове године, престали бити сенатор, то ми је част послати под % Ваш реверс на примљени сенаторски знак с молбом да изволите знак вратити Сенату на употребу“.²⁵

²² Пресуда је изречена 31. децембра 1894. Суд је нашао да су оптужени криви „за дело велеиздајничког предузећа“ и казнио их на по две и три године затвора, односно полицијског надзора.

²³ Драгољуб Р. Живојиновић, *Пејшап I Карађорђевић : животи и дело : у изгнанштву : 1844-1903. године*, том I, 2. изд., Београд, 1994, 345-346.

²⁴ Ивањдански атентат је био неуспео покушај бившег ватрогасца Ђуре Кнежевића да 24. јуна 1899, око 18 часова, код кафане „Грчка краљица“, недалеко од Калемегдана, убије краља Милана Обреновића. Тај атентат улази у ред превратничких акција против личне владавине Обреновића и њиховог гушења политичких слобода у Србији. Његова позадина није довољно расветљена: прогони и процес после атентата били су усмерени против радикала, али су оптужени радикални прваци на процесу одрекли своје учешће у атентату. Краљ Милан искористио је атентат да би уништио радикалску опозицију. Догађаји после Ивањданског атентата умногоме су допринели појачаном незадовољству у земљи.

²⁵ Архив Српске академије наука и уметности, ред. бр. 10534.

Након Мајског преврата окончаће се и његов трогодишњи плодан библиотекарски рад у Народној библиотеци. Династијска промена на српском престоу значила је и Ружићев убрзан политички успон.

Првих деценија 20. века, са развојем позоришта у Србији, активно прати модернистичке токове на српској сцени: од 1903. до 1906, са неколико угледних имена српске књижевности, био је члан књижевно-уметничког одбора Народног позоришта, који ће неки хроничари сматрати „најсрећнијим саставом управе“.²⁶

Средином јула 1903. краљ Петар I Карађорђевић именује га за дворског библиотекара, поверивши му пописивање и систематизовање несређене грађе у дворској библиотеци. У августу је постављен за министра просвете и црквених послова у реконструисаној влади, о чему је писала и штампа: „У новој влади министар просвете је Добра Ружић, по спреми професор, а бивши сенатор. Када су неки пријатељи упитали Добру Ружића, зашто се примио да уђе у кабинет, он је одговорио – Ја не бих, али сам морао попустити вишој вољи“.²⁷ На министарском положају остаје свега два месеца, од 2. августа до 21. септембра 1903. године.

Угледан грађанин и члан разних одбора, Ружић је и близак пријатељ краља Петра, који га исте године предлаже за државног саветника и у том звању остаје до краја живота.

Један је од оснивача Српског књижевничког друштва у мају 1905. године.²⁸

²⁶ Почетком 20. столећа у друштвеном животу, науци и књижевности завладаће модернизам, који ће се дефинитивно настанити и на позорницама Србије. Позориште је, више него икада раније, документ времена и духовног стања средине, а читава плејада ентузијаста – позоришних људи, редитеља, а посебно драмских писаца, предано раде на усавршавању и подизању уметничког нивоа позоришта. Развија се и позоришна критика која знатно учествује у стварању позоришног живота у Србији. У позоришним хроникама остало је забележено и Ружићево име: „Управник [Јован] Докић [професор I Београдске гимназије] разрешен је дужности 15.05.1903 г., а на његово место постављен је Драгомир М. Јанковић и остао је на том положају све до 30.07.1906. Ускоро разрешен је од дужности, 17.05.1903, и драматург Риста Одавић, па је на његово место 2.05. постављен Милан Грол и остао све до 30.07.1906 г. Министар просвете изабрао је и нов књижевно-уметнички одбор у који су ушли: Богдан Поповић, Др. Јован Скерлић, Павле Поповић и Доброслав Ружић. Ово је најбољи књижевно-уметнички одбор, и свакако најсрећнији састав управе. За редовне редитеље постављени су: Милорад Гавриловић, Илија Станојевић и Сава Тодоровић, а за почасног Јоца Савић, Србин пореклом, иначе један од најбољих глумаца и редитеља у Немачкој“ (Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта*, Ниш, 1936, 126-127).

²⁷ „Београдске новине“, бр. 214 (2. август 1903), 1.

²⁸ „[...] Овога пута, иницијативу су узела уредништва три београдска часописа: *Српског књижевног гласника*, *Нове искре* и *Дела*. Она су позвала око тридесет својих

Председник је Управног одбора Српске књижевне задруге од 6. маја 1906. до 23. маја 1908. године²⁹, затим у управи Задужбине „Велимиријанум“ од 1908. до 1910, а председник Одбора Чупићеве задужбине од 1909. до смрти, 1918. године.³⁰

Колико је био цењен на двору сведочи, између осталог, и *Пуномоћство* краља Петра I Карађорђевића издато поводом подизања задужбине на Опленцу: „Ми, Петар I, Краљ Србије, овлашћујемо г. Добру Ружића, члана Државног Савета, г. Јована Томића, библиотекара Народне Библиотеке, г. Др Милоја Васића, доцента Университета и г. Илију Ђукановића, професора у Првој београдској гимназији, да могу, у Наше име, пуноважно урадити све правне и друге послове пред свима земаљским властима и ван ових, који год буду потребни и корисни да се, по од Нас одобореном плану и предрачуну, потпуно сагради Наша црква на Опленцу у драгом Нам граду Тополи у округу крагујевачком [...]

најугледнијих сарадника на заједнички састанак 18. маја, у стану Српске књижевне задруге. Том приликом било је само разговора о потреби оснивања једног књижевничкога удружења, у шта нико није сумњао. Измењане су, затим, мисли о задатку и облику друштва, и сагласило се да се оно оснује у смислу професионалне организације. Најзад изабран је одбор од три члана, коме је поверено да изради кратки нацрт и правила.

Одбор је брзо био готов са својим послом, и могао је да сазове други састанак свију београдских књижевника, одмах после осам дана, у четвртак 26. маја. На томе састанку, који је био опет у стану Српске књижевне задруге, био је 21 учесник. И то су ова господа: др Александар Белић, Боривоје Поповић, Доброслав Ружић, Драгомир Јанковић, др Драгољуб Павловић, Драгутин Ј. Илић, Живојин О. Дачић, Јован Скерлић, др Лујо Војновић, Љубомир Јовановић, Милан Ђ. Милићевић, Милован Ђ. Глишић, Милорад Ј. Митровић, Милорад Павловић, др Никола Вулић, Павле Поповић, Петар Одавић, Радоје Домановић, Риста Одавић, Сима Матавуљ, др Станоје Станојевић. Саставу је председавао, као доајен по годинама, Милан Ђ. Милићевић [...]

На истоме састанку изабрана је, тајним гласањем, прва управа друштва. И то, за председника Сима Матавуљ, за благајника Добросав Ружић, за књижничара Живојин О. Дачић, и за секретара Јован Скерлић“ (поглавље „Оснивање Српског књижевничког друштва“ у: Јован Скерлић, *Писци и књиже IV*, Београд, 1964, 343-345).

Сачувана је и позивница Симе Матавуља упућена Ружићу, датирана „Б. [Београд] 29 V.05“: „Драги Добро, молим те да дођеш на први састанак у пр. [просторије] С. К. Д у кућу С. К. Задруге, у уторак 31. о. м. око 5 часова по подне / С поздр. твој СМатавуљ.“

²⁹ Пре Ружића, на овој угледној функцији су: Стојан Новаковић, председник Српске краљевске академије, научник и државник (1892-1895, 1908-1915), Љубомир Ковачевић, академик, професор и министар (1895-1898), Пера П. Ђорђевић, академик, професор и државни саветник (потпредседник 1895-1898, председник 1898-1902), Љубомир Стојановић, секретар Српске краљевске академије, професор и државник (тајник 1898, потпредседник 1902, председник 1902-1904) и Љубомир Јовановић, професор и министар (1904-1906).

³⁰ Једно од посебних дела издатих потпором Задужбине Николе Чупића је и Ружићев „Пчеларски речник“, Београд, 1904.

Дано у Нашем Двору, у Београду 18. јануара 1910. године“.³¹

Одбор ће даноноћно надзирати зидање величанственог храма Светог Ђорђа, а Ружић, као председник Одбора, редовно обавештава краља Петра о току радова. Са пројектантом цркве, архитектом Костом Јов. Јовановићем посећује краља на лечењу у Ковиљачи: „Краљу се журило да цркву што пре стави под кров“.³²

„Почетком јула 1912. године „Политика“ је писала да краљ из Аранђеловца често долази у Тополу како би надгледао довршавање своје задужбине.³³ Као што је било предвиђено, црква је грађевински у јесен била готова“.³⁴ Освештана је у септембру, а председник Одбора за грађење цркве, Доброслав Ружић, лично предаје краљу Петру кључеве Задужбине: „*Ваша жеља да видиш те гошћу цркву на Ойленцу шойолском, испунила се. Црква је безмало гошћова, и у њој се већ може да велича и слави име Господње. У њеној косиурници мирно почивају Ваши мили и грађи*“.³⁵ Приређена је и закуска на којој су говорили министар просвете Љуба Јовановић и професор Јован Скерлић.

Радо је виђан у сваком друштву. Једном приликом, на ручку код кнеза Павла и кнегиње Олге, кнез ће поменути Ружића као „најчеститијег и најбољег човека, кога се, из прошлости, сећа“.³⁶

„Велики рат“ (1914-1918) судбински утиче на Ружићев „постојано немирни живот“. И даље је одан краљев пријатељ, те га често посећује у Тополи. Многочлана Ружићева породица пресељава се из Београда у Врње, а потом у Крушевац.³⁷ Крајем марта 1915. Ружић из Врњаца, по позиву, одлази хитно на састанак Државног савета који је на окупу у Крушевцу. Почетком новембра краљ одлази ка Јагодини и Ђуприји, а 3. новембра стиже у стару српску престоницу. У свом вагону разговара са Ружићем који му саопштава да је у „једном сандуку са артијама“, на своје запрепашћење, пронашао најдрагоценији споменик српске писмености – Мирослављево јеванђеље.

31 Оригинаал се чува у Архиву Југославије, а ксерокопија у Задужбини краља Петра I на Опленцу.

32 Архив Србије, Дневне ађутантске белешке, 28. јул 1911.

33 „Политика“, 9. август 1912.

34 Миодраг Јовановић, *Ойленац : Храм Светиоџ Ђорђа и маузолеј Карађорђевића*, Топола, 1989, 65.

35 „Српске новине“, 24. септембар 1912.

36 Милош Црњански, *Ембахаге*, Београд, 1983, 302.

37 Ружић је становао у београдском насељу Врачар, у приземној згради у улици Даничићевој број 5 – данас улици Алексе Ненадовића. Стара кућа је срушена, а на њеном месту изграђена је спратна стамбена зграда.

Након слома Србије 1915. и повлачења српске војске ка југу, настало је опште расуло и безвлашће. Ни у атмосфери страха и неизвесности Ружић не напушта Крушевац, убеђен да ће као немачки ђак бити од помоћи поробљеном народу. Међутим, чим су ратне активности у Србији престале, а последње групе заробљеника кроз Крушевац испраћене у логоре, окупатор је почео да спроводи свој програм окупације. За неизвршавање наредби најблажа казна је била батинање, за веће преступе логори у Мађарској и Аустрији, а за држање оружја – стрељање. Драматични догађаји нису мимоишли ни Ружића – оптужен за учешће у Бруској афери 1916, у непријатељском строгом затвору издржао је више од два месеца.³⁸ Потом је интерниран у Нежидер, а убрзо је иста судбина задесила и његову верну супругу Олгу. Малолетна деца, син Драгослав и кћерке Милена и Загорка, остају у Крушевцу.

Старији син Јован се са групом ђака избеглица, уз Врховну команду у којој му се налази и зет, потпуковник Милан Петровић (муж старије сестре Анке), повлачио ка Драчу. Одатле прелази у Француску и наставља школовање.

У Нежидеру Ружић је провео годину и по дана, од чега последња четири месеца у логорској болници. Ни у тим тешким тренуцима не напушта га ведрина духа, што се види из дописнице коју је 10. децембра 1917. у болници написао пријатељу Милу Павловићу, који се тада налазио у Швајцарској.³⁹ Ослобођен као тежак болесник, враћа се у Крушевац, где пише свој последњи, необјављени рад – „Крушевац под Немцима“.⁴⁰ „Али, натеран страшним бомбардовањем непријатељским да се склони у подрум, разболео се од назеба, који се – без лекара, лекова и неге – претворио брзо у запаљење плућа; 13. октобра 1918, другог дана по ослобођењу Крушевца, Ружић испусти ‘своју племениту, много напашену душу’.

Ове последње наведене речи су речи његове породице, његових најближих; доброту племенита човека његова породица прва позна и осети; али ће исти суд донети о њему и сви даљи познаници и пријатељи његови.

³⁸ „Прво масовно суђење и јавно кажњавање смрћу вешањем одржано је у Крушевцу јула 1916. године групи Копаоничана. Оптужени су да прикривају оружје и шурују са одметницима који припремају устанак. Пронађене су сакривене дворске ствари код Јеличића у Брусу. Од 35 оптужених 8 је, на челу са Војиславом Браловићем, управником поште, и Сибином Јеличићем, бившим послаником, кажњено јавним вешањем у Касарни, а остали су отерани у логоре“ (Адам Стошић, *Под небом Крушевца*, Крушевац-Београд, 1996, 289).

³⁹ Целовит текст дописнице објављен је у предговору *Ђергана*, Београд, 1965, 17.

⁴⁰ Одломак из дела *Крушевац ѿд Немцима* објављен је у: А. Стошић, *наведено дело*, 296-298 [преузето из дворског и радикално-режимског листа „Време“, год. 2, 1922, 252-254].

Ружић је заиста био добар човек; многи памте његову дарежљивост и готовост да помогне, а сви његову добру природу, љубазност, услужност и пријатно општење друштвено⁴¹.

Породица

У хроници села Негришори⁴² о Ружићима је забележено да „готово сви воле пиће, власт и жене“, што је потврдила и животна судбина потомка Доброслава. Европски образован, наочит, продоховљеног изгледа, радо је виђен у женском друштву. Женио се два пута, те је радо цитирао Дагласа – брак, као и вино, цени се тек после друге чаше.

Једно поглавље „Успомена“ носи наслов „Моје женидбе“.

У Ужицу, приликом посете другу Стеви Трифуновићу, упознаје мирну и скромну девојку Драгу, кћи пок. Пауна Николића, помоћника Начелства у пензији. Већ за недељу дана ју је испросио и верио се, али баш у време припрема за свадбу деси се неуспео атентат на краља Милана. У ужичкој депутацији, једној од бројних које су из целе Србије похрлиле ка престоници да изјаве радост због неуспелог атентата, нашао се и Ружић. Будући да је невеста становала у Београду, женик искористи свој долазак, те се венчају у недељу, 31. октобра 1883. у Вознесенској цркви. Кум је био Никола Пашић, стари сват Божа Јанковић, капетан (доцније ђенерал), а девер Андра Николић, професор (доцније министар просвете): „*Ручак је био у гостиионици Злашан крст, на ручку је било 13 гостииу, а после ручка била је и ггранка. Одмах после свадбе оишишао сам у Ужице, сшан ми је био у кући Веселина Туцаковића, механиције*“.

Прво дете, син Љубиша (1883), рано умире. Потом му се рађају кћерка Анка (1885-1917)⁴³ и син Милош (1888-1936).⁴⁴ Међутим, брачна срећа

41 Богдан Поповић, *Некролоџ Доброславу Ружићу*, Београд, 1921, 315-321.

У књизи умрлих уписано је: „Доброслав М. Ружић, држ. саветник, у 65. години умро од живчаног потреса“. Сахрањен је у Крушевцу, а касније су његови посмртни остаци пренети на Ново гробље у Београду.

42 Радослав Раде Јованчевић, *Негришори*, Београд, 1990, 19.

43 Ружићева најстарија кћи Анка била је удата за генералштабног пуковника Милана Петровића. Имали су двоје деце, Мару од девет и Драгог од осам година, који су, са мајком, у Француској „били добро и пристојно слоњени од ратног вихора“. Хитајући са децом из Париза у Србију, Анка је хтела да изненади свога мужа, који је био на раду у српској врховној команди у Солуну, па му, претходно, ништа није јавила. Путовала је бродом *Италија*, заједно са песником *Ушойљених гуша*, Дисом. О драми на Јонском мору, у чијим је таласима, заједно са Дисом, нашла смрт Анка и њено двоје деце, сведочили су преживели очевици. У тексту „Дисова смрт“ (*Дисово пролеће*, бр. 4, Чачак, 11. мај 1974, 7) објављено је сећање једног калуђера

није била дугог века. После осам година заједничког живота, умире му жена Драга, а Ружић остаје сам са двоје мале деце. Размишља о поновној женидби. Ускоро упознаје младу и лепу бањалучку племкињу Олгу Пиштељић-Орловић⁴⁵, удову почившег ужичког трговца Дамјана Орловића.

У 38. години, „*већ зрео, ња ипак луго заљубљен*“, одлази у Бања Луку ради женидбе са 24-годишњом Олгом, из чувене породице Пиштељића, која је била у аустроугарској немилости.⁴⁶ Кум на венчању био је Малиша Атанацковић, познати ужички трговац.

Са њом је имао шесторо деце: Видосаву (1894-1978)⁴⁷, Десанку (1897-1901), Јована (1898-1973)⁴⁸, Драгослава (1901-1989)⁴⁹, Милену (1903-1973) и Загорку (1903-1992).

на последње тренутке Диса и Анке, према белешкама Антонија Фарчића: „[...] Тих страшних тренутака Дис се није узбудио. Изгледао је прибран и равнодушан. Он је био један од првих који се правилно спустио у чамац. Тај чамац није ни био много претрпан путницима. Али је са стране морнара била почињена фатална грешка што одмах нису свој чамац удаљили од пострадалог пароброда који је тонуо. Никако се не би могло схватити како су ови француски поморци могли да учине такву тешку грешку, да се на време не удаље од пароброда који тоне. То нису, извршили, изгледа, стога што је тај чамац упао у очи капетану пароброда и по његовом наређењу управо тај чамац морао је сачекати да се још укрца госпођа Анка са своје двоје деце [...]“ (*Како се ушћоио њесник Дис, Књижевност*, књ. 16, бр. 6, Београд 1953, 534-542). О трагичној судбини свастике Анке приповедао је и Ружићев зет, Милош Црњански, гост Дисовог пролећа у Чачку 17. маја 1973. године (беседа објављена у листу *Полишика*, 16. маја 1992).

44 Завршио је електротехнички занат, те је након неколико година отишао у Беч. У Сименсовој фабрици остао је две године, а потом се запослио у морнарици.

45 Захваљујући њеном миразу, у Ужице је стигао први клавир, а и дан-данас, испод брда Забучја, у тзв. Великом парку (некада званом Грото) Ужичани гасе жеђ на чесми на којој је уклесано: „Овај источник подиглоше 1894. г. за успомену и сећање на Ужице Доброслав и Олга Ружићи“. У Ужицу постоји и улица са Ружићевим именом, а један део града се по њему зове „Ружићевина“.

46 Ружићев одлазак у Бања Луку изазвао је бурну политичку реакцију – бечки лист „Слободна нова преса“ оптужује га да је као повереник младог краља Александра путовао, са шпијунским намерама, из Ужица, преко Сарајева, у Бања Луку, а на ово одговарају „Мале новине“ чланком *Подлости* (бр. 250, 1893, стр. 2).

47 Видосава-Вида Ружић упознала се са Милошем Црњанским 1920. године. Потом Црњански одлази у Париз, 1921. путује по Италији, а исте године, по повратку у Београд, жени се Видом Ружић, са којом ће остати до краја живота. За време њиховог изгнанства у Лондону, Вида Црњански похађала је Академију за кројење и вез, па је за робну кућу „Hagrods“ правила лутке и хаљине за лутке, које су јој доносиле једину сталну зараду и, више од сваке друге врсте посла, до краја изгнанства помогле Црњанском да пише. Овај део њене судбине Црњански је позајмио Нађи Рјепнин, јунакињи „Романа о Лондону“ (Мирјана Поповић-Радовић, *Књижевна радионица изгнанства Милоша Црњанског : 1940-1965*, ново изд., Нови Сад, 2003).

48 Јован је био ђак Треће мушке гимназије у Београду и изузетан спортиста. Са непуних 15 година, одиграо је, на месту десног халфа, прву фудбалску утакмицу у бео-

Готово сви чланови његове породице били су значајне личности свога доба.

Жарко Ружић, новинар и брат Доброслава Ружића, аутор је запажених дела која бележи и „Српска библиографија“. Жарко је такође размишљао и писао о духовним својствима и значају жена кроз историју. У издању београдске Књижаре Тоше Ђурђевића објавио је 1924. прво издање свог дела „О женама“.⁵⁰ У уводу, између осталог, пише: „Па и данас, ми смо навикли да на жену гледамо као створ потчињен човеку и у том своје положају, остала је она у засенку и многе њене добре стране, остале су незапажене. Мало је људи који су на њу обраћали пажњу и занимали се да проникну у њену душу и њено срце, и тек у новије време, почињу оне саме да се показују, да су и оне од заслуга за многа дела на овоме свету“.

О књижевној даровитости Ружића и њиховом истанчаном осећају за женску лепоту сведочи и сачуван рукопис Милоша Ружића „Моје успомене“.⁵¹ У њему, као млад учитељ од двадесет пет лета, између осталог, описује лепоту девојака у Бранковини и њихову богату народну ношњу.⁵²

Веома је интересантан и Милошев запис о војевању чича Теодора, брата од стрица његовог деде, који је „за сво време Карађорђева рата био ратник, свуда да је с Карађорђем био и до Црне Горе, узели Сјеницу и туна војска владичина са Цетиња дошла.“ Заправо, то је цртица која описује „како је Ужице остало без меда и претрпело голем страх“.⁵³

градском клубу „Велика Србија“. Потом је, повлачећи се са ђацима избеглицама у ђачком батаљону, наставио да игра фудбал и у Француској. У тиму „Интер“ из Нице, због силне ударца, добио је надимак *Тойовско ћуле* и био је први југословенски фудбалер кога је упознала Европа (опширније у: Јован Д. Ружић, *Сећања и усјомене*, Савез организација за физичку културу, Београд, 1973).

49 Драгослављев син, проф. др Доброслав Ружић (1937) је професор машинства на Машинском факултету у Београду.

50 Занимљиво је да „Српска библиографија“ није регистровала друго издање књиге Жарка Ружића *О женама*, Ужице, 1926 (штампарија Љуб. М. Романовића, 92 стр., едиција Београдска библиотека, 6). Ово дело налази се у легату Миливоја и Божидарке Филиповић у Научном одељењу Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ у Чачку.

51 Рукопис *Моје усјомене* написан је, по свој прилици, деведесетих година 19. века, а данас је својина проф. др Доброслава Ружића, Милошевог праунука.

52 Одломак који је објавио С. Радовић у предговору књиге *Жена и мириси*, стр. 35-36, преузет је из текста Владимира Кривошејева *Бранковачки учитељ Милош Ружић*, објављеног у *Ваљевцу, великом народном календару за 1996*, 156-160.

53 Одломак *Теодорово војевање* (наслов приређивача Милорада Радевића), преузет из истог извора, објављен је и у *Даници, српском народном илустрираном календару за годину 2001*, Београд, 2000, 441-442, као и у књизи *Драгачевци још барјаком Војска карађорђа и Милоша Обреновића* (аутори Ника-Никола Стојић, Радован М. Маринковић, Зоран Маринковић), Чачак, 2004, 29-30.

Књижевно-научни рад

Доброслав Ружић је од најраније младости показивао истанчано интересовање за књигу, науку и просвету. Био је сарадник преко 40 угледних листова и часописа. Од 1869, када у Београду као ученик трећег разреда гимназије у засебној књижици објављује први рад – приповетку „Хајдучка заседа или братски загрљај“⁵⁴, па до смрти 1918, објавио је преко 200 популарних, књижевних и научних радова.⁵⁵

Почеци његовог књижевног рада могу се пратити од његовог повратка из Новог Сада у Београд 1872. године. У то време сарађује са Ђуром Јакшићем и Милованом Глишићем у листу „Враголан“, првом социјалистички оријентисаном листу за шалу и сатиру у Србији. Активан је сарадник и социјалистички обојеног листа „Уједињење“, у чијем првом броју објављује чланак „Постанак Интернационале“, као и бунтовни „Некролог Фојербаху“, поводом смрти великог филозофа.

У још оштријем тону су Ружићева „Сећања“, објављена као подлистак у 26. броју „Уједињења“: *„Човек, чуж пријашељу, йонижен је од човека, йогажен је од човека. Има ли веће нейравде? Кажу ми је, йа ћу огмах благосиљати ову ойачину човекову.“*

Огорчен неправдом, непосредно после пада Париске комуне пише песму „Живела Комуна“.

Док се у Београду припремао за студије, а и током студија на страни, осим у „Уједињењу“, објављивао је краће прилоге и белешке у „Истоку“ и „Јавору“ – „Кратак реферат на Чернишевскога *Шта да се ради*“, „Белешка о *Јадницима*“, „Како мисли Бихнер о човеку и друштву“, „Реферат о Емилу 19. века“, итд.

Највише пажње, разумљиво, посветио је природним наукама, те ће написати бројне запажене студије и чланке: „Како настају типови од *No-wortha*“ („Јавор“, 1878), „Постанак фела (Чарлс Дарвин) : приказ“ („Јавор“, 1879), „О основним формама органским“, „Ернст Хајнрих Хекел : биографија“ („Побратимство“, 1881), „Наука развића и религија“ („Борба“, 1881), „Шта су то паразити“ („Јавор“, 1881), итд.

Најозбиљнију научну студију „О амфиоксусу“ објављује у 70. свесци „Гласника Српског ученог друштва (1887). Као одушевљени дарвиниста, у више махова пише о Дарвину и његовом научном раду.

⁵⁴ Када је сређивао успомене и библиографију својих радова 1906. године, ни сам писац није могао да се сети садржине ове романтичне повести.

⁵⁵ Библиографију Ружићевих књижевних радова са 192 библиографске јединице објавио је Богдан Поповић уз Ружићев некролог 1921, а тек 2000, са 199 нових јединица допуниће је Слободан Радовић.

У импозантном природњачком опусу – научним радовима, предавањима и рефератима у којима се популаришу резултати природних наука, запажено место припада бројним чланцима и расправама из зоологије, нарочито пчеларства. Посебно је занимљив „Пчеларски речник“ (издање Чупићеве задужбине, Београд, 1904).

Писао је и уџбенике из зоологије којима је значајно допринео ширењу научне мисли у Србији, али, његово научно дело још увек чека адекватну стручну оцену.

Упамћен је и као књижевник, драмски писац и преводилац са немачког и француског језика.⁵⁶ С обзиром на драгачевско порекло и дугогодишње живљење у западној Србији, Ружићева дела одликоваће се изграђеним стилем и јасним и лепим књижевним језиком.

Његов књижевни опус чине, између осталог, сатирични текстови и козерије, те се Ружићево име најчешће везује за чувене „Ђердане“, козерије успелог израза, надахнуте хајнеовским шармом⁵⁷. „Ђердани“ су, заправо, наставак пет „Писама из Ужица“, потписаних псеудонимом Ђетински (по реци Ђетињи која протиче кроз Ужице), а под тим називом ће се и појавити у засебној књизи 1882. године: „*Од свију мојих рагова највећу су сензацију најправила моја Писма из Ужица... Ја сам их писао јок. Миши Ракићу са киме сам био врло добро познат, и нисам помишљао на јавност. Али Ракић, чим је добио писмо, он га је прочитаво редакционом одбору „Видела“, у ком су били Милан Пироћанац, Милушин Гарашанин, Милан Милићевић и Стојан Новаковић, и они реше да се то писмо штампа, а ја да напишем даље то писање. Тада беху на влади либерали са Јованом Ристићем на челу, а „Видело“ у коме је то писмо изашло био је опозициони лист, и само то ња је било довољно да изазове срџбу владајућих кругова.*“ Стога се он сматра једним од наших првих сатиричара у време појаве реализма, па и Радоје Домановић у „Данги“, говорећи о својој тобожњој лојалности, углавном парафрази Раужића.

⁵⁶ Потписивао се различитим псеудонимима: *Ђетински, Ђет., Алхазен, Један џуџиник, Врчињак, Караконицула, Чашуловић, Сремчевић, Библиофил, Д.*

⁵⁷ Мада писани без нарочитих књижевних претензија, *Ђердани* су пленили пажњу и много година касније, о чему сведоче речи песника Милана Ракића, у интервјуу датом Бранимиру Ћосићу у Женеву 1927. године: „Хајнеове ствари у преводу мога оца имале су великог утицаја на људе који су се тада, и доцније, бавили литературом. Као пример тог утицаја да вам напоменем само Добру Ружића, који је под псеудонимом „Ђетински“ штампао своје *Ђердане*. У тим *Ђерданима* најбоље се види духовни утицај Хајнеа и језички и стилски утицај Мите Ракића“ (Бранимир Ћосић, *Десет писаца – десет разговора*, 2. прештампано изд. из 1931, Бор, 2002, 143). Неоспоран је снажан Хајнеов утицај на Ружића који је, као немачки ђак, читао Хајнеова дела у оригиналу, што ће се посебно огледати у његовим каснијим студијама о овом великом писцу (*Хајнрих Хајне*, „Звезда“, 1899; *Хајнрих Хајне*, „Дело“, 1903).

Талентован је приповедач, о чему сведоче три „Путничке приповетке“ у којима озбиљно сагледава „*царство мрака*“ наше сеоске и малограђанске стварности – „Код сеоског доктора“, „Како су некад постављали проту“ и путописна црта „Златибор“, којима је, можда, надмашио чувене „Ђердане“. Значајан је и као путописац. Захваљујући посматрачком дару и списатељском умећу, његови путописи одликују се и документарном и литерарном вредношћу – „Од Ниша до Софије“, „Од Златибора до Цетиња и Скадра“, „Слике из Босне (белешке једног путника)“ (1897).

Опробао се и у драмском стваралаштву. Две позоришне игре у рукопису – „Како је жена преварила свога мужа“ и „Милијардерски прохтеви“, на жалост, нису сачуване. По занимљивим насловима обе ове сценске игре може се наслутити да су писане у жанру комедије који Ружићу, као писцу хумористичких дела, није био стран. Историјска трагедија у четири чина „Стефан Дечански“, о доласку младог краљевића Душана на српски престо, једино је сачувано Ружићево драмско дело. Премијерно је изведена на сцени Народног позоришта у Београду 21. децембра 1900,⁵⁸ а први пут штампана 1997. године.

⁵⁸ Ову драму Ружић је написао у Пожаревачком затвору 1900. године, разочаран у свог блиског пријатеља, др Владана Ђорђевића: „Овде хоћу да објасним како сам и зашто написао драму *Стефан Дечански*. Кад сам био затворен по атентату, ја сам размишљао на који бих начин могао да се осветим тадашњем режиму, и да главног представника др Владана изнесем као неваљала човека. Тако размишљајући нашао сам сличности у нашој историји (смрт Дечанског) са догађајима савременим, и да није Душан удавио оца, већ удворица и великаш Дечанског, а тај је могао бити само Грк, јер је утицај Византије био велики на двору српском. А Владан је такође пореклом Грк. Тема дана за једну драму готова је била [...] Управа позоришта, у којој је драматург био иначе мој добар пријатељ Брана Нушић, чинила је све да се омете представа. Прво, дата је уочи Божића, друго, сценирање је било врло рђаво, и треће, подела улога није била никаква“ (*Успомене*, стр. 49).

Један од главних ликова драме је велики логотет Хипократ („са залисцима на образима, са ироничним осмејком на уснама и подмуклим погледом“), а то је било право, крштено име Владана Ђорђевића (1844-1930), лекара, књижевника, политичара и научника, министра и председника министарског савета, академика. Издавао је часопис *Ошацибина* 1875-1892. Његов режим, „владановштина“, био је режим „чврсте руке“ у служби краља Милана; напустио је земљу, после веридбе Александра Обреновића с Драгом Машин.

У Архиву Српске академије наука и уметности (бр. 10540/1-7) налази се седам писама др Владана Ђорђевића упућених Доброславу Ружићу (датираних 1880-1888).

Такође у Архиву САНУ чувају се три верзије рукописа ове Ружићеве драме. На насловној страни најкомплетније верзије (АС, бр. 10582) ауторовом руком је забележено: *Стефан Дечански : трагедија у 4 чина : написао Н. Н. : (приказана први пут у Београдском народном позоришту 21. Децембра 1900 год.)*. Обим рукописа је 72 стране (формат А4), а поред њега сачувани су и исечци из тадашње штампе о овом запаженом културном догађају: „**Треба посетити**. Сутра у вече даје се у нашем На-

Последњи, недовршени Ружићев рад је „Крушевац под Немцима“, дневничке белешке о Првом светском рату са значајним подацима о бежанији од Београда до Крушевца и даље према Јастрепцу и Јанковој клисури, као и првим данима окупације.

Ружићева аутобиографија у рукопису, мемоарске белешке „Успомене“, заузима посебно место у његовој заоставштини, као сведочанство о бурним временима у Србији на прелому 19. и 20. столећа, али и писани аманет. Мада нису биле намењене јавности, „Успомене“ пружају верну слику личности и догађаја значајних за Ружићев живот, али и политичку и културну историју Србије.

Поједини делови су потпуно веродостојни, јер су настали на основу бележака вођених у време збивања догађаја. Таква је прича о сусрету са Хекелом. Доживљаји из ране младости само су скицирани, па су писани углавном по сећању. Међутим, изостао је детаљнији приказ новосадског периода Ружићевог живота; не спомињу се никакве појединости везане за дружење са Светозаром Марковићем, сестрама Нинковић и кругом новосадских Марковићевих ученика.

Значајан део Ружићевог књижевног стваралаштва чине и критике и прикази, као што је „Критика на Л. Костића *Основи лејоше у свећу*“ (1881), или прилози историји, на пример – „Прилог за биографију Миљка Радоњића, Карађорђева министра спољних послова“ (1913), итд.

родном Позоришту нов комад „Стеван Дечански“ од непознатог писца. Топло препоручујемо престоничкој публици да посети ову представу, јер овај новитет заслужује пажњу нарочито још и с тога, што се у њему оцртани догађаји готово потпуно слажу с последњим догађајима у нашој Отаџбини, те ће произвести опште интересовање код свих који га буду гледали“ („Мали журнал“, бр. 151, 20. децембар 1900); „**Нов комад.** У четвртак, 21. тек. мес. приказиваће се у Народном Позоришту нов оригинални комад а под насловом „Краљ Стеван Дечански“. Комад овај црпљен је из наше старе историје, а биће несумњиво један од најзанимљивијих што се у последње време јавише. У њему је врло вештом руком изнето што све чини, и шта може учинити у једној држави какав покварени странац – у овом случају Грк – кад се докопа власти. Тамнице су пуне невиних, а зликовци тријумфују. И на крају крајева под његовом руком пада и онај, који га је обмањен и нерасудан највећим милостима обасипао... И о писцу, који за сад држи своје име у тајности, у стању смо извести читавце: да је то један старији а признати радник на пољу лепе књижевности. – Читаоцима овај комад најтоплије препоручујемо.“ („Дневни лист“, бр. 283, 20. децембар 1900); „**Народно Позориште.** – Синоћ се у Кр. Срп. Народном Позоришту представљао нов комад из српске историје, *Стеван Дечански*, драма у четири чина од непознатог писца. Позориште је било доста добро посећено и публика је са представе отишла задовољна, јер је садржина комада била интересантна, лепа и поучна“ („Законитост“, 22. децембар 1900).

Библиошкарски рад

Доброславу Ружићу припада и запажено место у плејади библиотекара који су утирали пут библиотекарству у Србији.

Његови библиотекарски почеци везани су за 1900. годину: „[...] Мимо то г. министар просвете и црквених послова, рад будући покренути живљи рад у Народној Библиотеци, изволео је упутити на рад у Библиотеку г. г. Доброслава Ружића, професора Више Женске Школе Краљице Драге, и Драгутина Костића, професорског приправника Гимназије Вука Стеф. Караџића.“⁵⁹ У то време водило се рачуна и о решавању проблема са оскудицом простора за смештај књига, уведена је „електрична светлост“, а „израђена су и *Правила о унутрашњем уређењу и реду у Народној Библиотеци*, која је г. министар одобрио“ и тиме је Народна библиотека, први пут од када постоји, добила свој Правилник. Министар просвете и црквених послова, Павле Маринковић, прописао га је 30. јануара, а почела су да важе од 1. марта 1901. године.

У извештају библиотекара Љубомира Јовановића министру просвете о раду Народне библиотеке за 1902. годину (у одељку *Библиошечка имовина*), описани су библиотекарски послови којима се Ружић бавио, на основу *Закона о Народној библиотеци* донетог 1901, а који се почео примењивати 1. јануара 1902. године: „Ново основану збирку писама и других писмена уређује и инвентари г. проф. Добр. Ружић, и уредно је и завео до краја године 796 бројева. Свако је писмо одвојено у засебан куверат и сваком на картону исписан опширнији извод а у инвентару укратко предмет садржине. Надати се да ће српски научници у овој збирци, кад се сва уреди и њима учини приступном, наћи нове прилике и грађе за своја проучавања народне прошлости“.⁶⁰

Исти извештај (у одељку *Чишћаоци*) бележи: „Из приложених бројних прегледа, израђених према статистичким подацима које сређује г. проф. Д. Ружић, види се да се 1902. године умножио и број читалаца и број књига узиманих у читаоницама библиотечким или ван ње.“

У току 1903. нарочито је обogaћена збирка рукописа и писама: „Али највећи број приновљених рукописа јесте из забачених рукописа, који су годинама стајали затурени у Библиотеци, док их лањске године није нашао и отпочео сређивати г. Доброслав М. Ружић, који је тада био на раду у Народној Библиотеци. Отуда је сав приновљени број у збирци писама [...]

⁵⁹ Из извештаја библиотекара Народне библиотеке Стојана М. Протића Српској краљевској академији о *стању Народне Библиотеке и раду у њој прошле 1900. године* (датираног са 30. Јан. 1901. бр. 64), чији се оригинал чува у Архиву Србије, МПС, III, 92, 1901.

⁶⁰ Оригинаал извештаја датираног са 12. Март 1903., бр. 80 чува се у Архиву Србије, МПС, XLVII, 59, 1904.

За статистички и библиографски рад у првој половини године постојала су два радника. Проф. г. Доброслав М. Ружић радио је на статистици и сређивању збирке писама, а г. Владан Јовановић, супленат на библиографији⁶¹.

Схватајући цивилизацијски значај библиотека, Ружић се интересовао и за библиотечка искуства других земаља, која је сабрао у књизи „О библиотекама“: „У ствари, зајиста је поред школе најважније средство за образовање, библиотеке и читалоница, оне су управ дојуна школе, пошто се у њима наставаља зајочешо образовање. Јер, ако се после школе не чита – а читати се може ако има библиотеке – онда се лако заборавља све што се у школи научило, а то се дешава и код најкултурнијих народа“.

У „Српском књижевном гласнику“, у рубрици „Библиотечке сваштице“, потписивао се псеудонимом *Библиофил*.

После смене на српском престолу, средином јула 1903. краљ Петар I именује свог оданог пријатеља Доброслава Ружића за дворског библиотекара, задуживши га да попише и среди грађу у дворској библиотеци.⁶²

Библиотека је била у неред, а књиге, слике и карте измешане. Дворски библиотекар је уредио библиотеку, књиге су сређене у орманима, музикалије и рукописи смештени у неколико сандука, слике распоређене по етажерима на дну просторије, а географске карте предате Главном генералштабу. Попис је показао да се на месту предвиђеном за библиотеку налази 8.034 књиге, 175 рукописа, 176 географских карата, 332 слике, 315 музикалија.⁶³

Значајна је његова улога и у проналажењу и спасавању оригинала Мирослављевог јеванђеља, најдрагоценије српске књиге, настале крајем 12. века, чија судбина повезује династије Немањића, Обреновића и Карађорђевића. Најстарији споменик српске писмености, који представља националну реликвију Срба, преживљавао је све тренутке славе и пораза у драматичној српској историји⁶⁴.

После Мајског преврата 1903, Јеванђеље је, под још увек нејасним околностима, нестало, да би се поново појавило тек 1915, када га, „међу архивијам“, проналази Доброслав Ружић. Аутентично сведочење о овом догађају оставио је сам Ружић у последњем делу – „Крушевац под Немцима“:

61 Из *Извештаја о имовини Народне Библиотеке крајем 1903 године и о раду на извођењу задатка постављеног јој законом од 23 јануара 1901 године*, од 2. Марта 1904, бр. 98, који је Јован Н. Томић упутио министру просвете. Оригинал се налази у Архиву Србије, МПС, XLVII, 59, 1904.

62 Краљ Петар је имао једну од најбољих личних библиотека у Србији.

63 Из Ружићевог писма Сави Грујићу (1840-1913), начелнику Министарства иностраних дела (Архив Србије, 28.10.1903, 12).

64 Детаљније видети у: Душан Мрђеновић, Вељко Топаловић, Вера Радосављевић, *Мирослављево јеванђеље : историјаш и коментари*, Београд, 2002.

„5. октобар. *Кад сам видео да Немци најредују, а слушајући да су пошли великом војском, ја сам био шврго уверен, да им не можемо одолећи. Сешио сам се аршија, које сам понео од Краља, да их лешиимично прегледам. Бојао сам се да нека важна ствар не падне нејријашељу у руке. Међу аршијама наиђем на једно Еванђеље...*

18. октобар. *Беше недеља и ја ојеш почех, да прегледам Еванђеље. У један мах учини ми се да слике, иницијали сећају на којију Мирослављевој Јеванђеља, али ми не беше ни на крај памети, да би то могао бити оригинал. За оригинал се говорило да је украден и однесен у иностранство. Јован Томић сумњао је једно време на Андру Гавриловића, ни крива ни дужна. Почех да читам и да га боље загледам, па изненада, при крају, наиђем на ћака Глизорија, који је писао за Кнеза Мирослава... Је ли могуће да је најстарији српски, писани сиоменик у мојим рукама?... Одмах сушрадан најписао сам писмо Преслолонаследнику. Одјурио сам к њему, да Јеванђеље предам са писмом...*“

Ово писмо, датирано са *Крушевац 19 окт 1915*, којим Ружић обавештава краља Петра I о изненадном открићу, сачувано је:

„*Ваше Височанство*

Кад сам се враћао из Тојоле, где сам по позиву Њ. Величанства Краља био, Краљ ми је предао два Њежова сандука да их предам Народној Банци, што сам и учинио. А један сандук са аршијама дао ми је да их прегледам и средим, пошто сам ја шај писао већ радио у Народној Библиотеци.

Ја шај сандук нисам прегледао, до пре неки дан, хтео сам да видим да нема какви важни ствари, које неби требало да дођу у нејријашељске руке, и на моје велико изненађење, наиђем на Мирослављево Јеванђеље, које ми је часи да Вам предам на чување где ће бити сигурније но код мене. Таква решкост и скупоценост мора бити у сигурнијим рукама.

Морам Вам најоменути да је Краљ дајући ми да прегледам те аршије, казао да је шај сандук био код Душана Вујића, и да је враћен после његове смрти, и да га нико није у Двору ошварао.

*Вашеџ Височанства
одани
ДобрМРужић“⁶⁵*

⁶⁵ У Првом светском рату, заједно с војском и краљем, Мирослављево јеванђеље пратило је епопеју повлачења преко беспућа Албаније, стигавши до Крфа. У Другом светском рату, скривано у Ужицу, затим у манастиру Рача на Дрини и коначно у сефу Народне банке у Београду, избегло је судбину многих спаљених и покрадених књига. Данас се Јеванђеље налази у Народном музеју у Београду, где је уведено у инвентар средњовековне збирке под бројем 1536.

Јеванђеље је до 1970. године излагано у наменској просторији, у специјалној витрини, али се данас више не излаже (*наведено дело*, XIV, 84-85).

Ово писмо део је богате, али само делимично сачуване, Ружићеве преписке са знаменитим људима његовог доба.⁶⁶

Као истински уман човек, широких видика и изразите интелектуалне снаге, Доброслав Ружић дао је немерљив допринос националној историји Срба. У учмалу српску провинцију и престоницу донео је дах и дух Европе, али се никада није одрекао наглашених националних осећања. Дакле, реч је о ствараоцу довољно изазовном и моћном, да му припада право на сећање и трајање.

*

ПРИЛОГ ЗА БИБЛИОГРАФИЈУ ДОБРОСЛАВА М. РУЖИЋА

Глас библиотеке објављује допуну библиографије Доброслава Ружића (Богдан Поповић, 1921 и Слободан Радовић, 2000). Поједине библиографске јединице су нове, а неке се поново објављују ради исправке и комплетирања непотпуних података. За мањи број јединица није се могло доћи до прецизних података.

Радови Доброслава М. Ружића (Избор)

І МОНОГРАФСКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

1. *Пчела : живоӣ и развиће њено / од Доброслава М. Ружића. - Београд : изд. аутора, 1890 (Београд : Штампарија Народне радикалне странке). - 69 стр. ; 17 ст*⁶⁷
2. *О библиотекама / од Д. М. Ружића. - Београд : Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1901. - 48 стр. ; 22 ст*
Прештампано из „Просветног гласника“.

⁶⁶ У Архиву САНУ (10535/2, писмо бр. 101) сачувано је и писмо Јосифа Панчића Доброславу Ружићу, датирано са *Београд 2 Јуна 1885*, у коме Панчић упућује свог колегу Ружића да потражи семе биљке кандилке, која расте уз реку Ђетињу.

⁶⁷ Курзивом су обележене публикације које се чувају у легату Миливоја и Божидарке Филиповић, у Научном одељењу Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ у Чачку.

3. Пчеларски речник / прикупио и објаснио Доброслав М. Ружић. - Београд : Чупићева задужбина, 1904 (Београд : Штампано у Државној штампарији). - 78 стр. ; 21 см. - (Издање Чупићеве задужбине ; 54)
4. Ђердани / Доброслав М. Ружић ; приредио Благоје Живковић. - Београд : Нолит, 1965. - 179 стр., [1] слика аутора ; 20 см. - (Библиотека Знамен) Стр. 9-[29]: Доброслав М. Ружић / Благоје Живковић. - Напомене: стр. 175-[176]. - Стр. 179-[180]: Уз овај избор / Б. [Благоје] Ж. [Живковић].
5. Стеван Дечански : трагедија у 4 чина / Доброслав Ружић ; [уредник и приређивач Душан Ч. Јовановић]. - Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 1997. - 84 стр. ; 15 см. - (Библиотека Драмска баштина ; коло 4, књ. 4)
Стр. 81-83: Непозната драма заборављеног аутора / Душан Ч. Јовановић.
6. Жена и мириси : књига о жени и лепоти, љубави и раскопи, стиду и мирису / Доброслав М. Ружић ; приредио Слободан Радовић. - 1. изд. - Чачак : Легенда, 2002. - 210 стр. : илустр. ; 17 см. - (Мала класична библиотека ; књ. бр. 2)
Стр. [5]-36: Од тамнице до двора / Слободан Радовић. - Стр. 209-210: Жена и мириси / Радојко Николић.
7. Велики људи / Доброслав М. Ружић ; приредио Слободан Радовић. - [1. изд.]. - Чачак : Легенда, 2004. - 220 стр. : илустр. ; 17 см. - (Мала класична библиотека ; књ. бр. 8)
Стр. 7-20: Велики људи : допуњено дело Доброслава М. Ружића / Слободан Радовић. - Стр. 217-220 : Литерарни документ једне епохе / Владимир Димитријевић.

II У СЕРИЈСКИМ ПУБЛИКАЦИЈАМА

8. *Шта је то монизам? / од Доброслава М. Ружића.*
У: Ошацина : књижевност, наука, друштвени животи (Београд). - Год. 2, књ. 5, св. 17, 18, 19, 20 (1880), стр. 665-683.
9. *Физијологија стида / Доброслав М. Ружић.*
У: Ошацина (Београд). - Год. 6, књ. 16, св. 61, 62, 63, 64 (1887), стр. 285-289.
10. *О цвећу : предавање / Доброслава М. Ружића.*
У: Ошацина (Београд). - Год. 9, књ. 27, св. 105, 106, 107, 108 (1891), стр. 128-137.
11. *О мирису / Д. М. Ружић.*
У: Дело : лист за науку, књижевност и друштвени животи (Београд). - Књ. 3 (1894), стр. [144]-150.

12. *Glasnik hrvatskoga naravoslovnoga društva* / Д.
У: Дело (Београд). - Књ. 20 (1898), сџр. [156]-160.
13. Чарлс Роберт Дарвин / Д. Р.
У: Дело (Београд). - Књ. 22 (1899), [I geo] сџр. 85-105, [II geo] 245-253, [III geo] 390-405.
14. Из кулџуре мирисава гима / Д. М. Ружић.
У: Коло : књижевни и научни лисџи (Београд). - Књ. 1, св. 6 (аџрил 1901), сџр. 355-358.
15. Народна библиотека : џређлед њенођ рага за 1901 годину. / Добр. Ружић.
У: Срџски књижевни џласник (Београд). - Књ. 5 (јануар-аџрил 1902), св. 6-7, сџр. 429-436 [I geo], 509-517 [II geo].
16. Библиоџечке сваџиџице / Библиофил.
У: Срџски књижевни џласник (Београд). - Књ. 7 (сџептембар- децембар 1902), св. 2, 4, 6, сџр. 158-160, 320, 478-480.
17. Белешке о великим џудима / Добросав Ружић.⁶⁸
У: Срџски књижевни џласник (Београд). - Књ. 8 (јануар-аџрил 1903), св. 1, 2, 3, сџр. 56-61 [I geo], [127]-135 [II geo], 215-228 [III geo].
Св. 1, сџр. 76: Белешка о намери „Срџскођ књижевнођ џласника“ да иџтама огломке из рага Доброслава Ружића „О великим џудима“.
18. Хајнрих Хајне / од Добросава М. Ружића.
У: Дело (Београд). - Год. 8, књ. 27, св. 1 (аџрил 1903), сџр. [346]-367 [I geo].
У: Дело (Београд). - Год. 8, књ. 28, св. 1 (јули 1903), сџр. [5]-19 [II geo].
У: Дело (Београд). - Год. 8, књ. 28, св. 2 (авђустџи 1903), сџр. [146]-163 [I-II geo - џоџиџис: Доброслав М. Ружић].
19. Велики џуди / Доброслав Ружић.
У: Гођиџиџица Николе Чуџића. - Београд : Чуџићева задужбина, 1877. - књ. ; 22 ст
Књ. 27. - 1908. - XI, 383 сџр. - (Издање Чуџићеве задужбине ; 59), сџр. [281]-319 [I geo].
Књ. 28. - 1909. - XI, 331 сџр. - (Издање Чуџићеве задужбине ; 60), сџр. [39]-87 [II geo].
20. Сџођођиџиџица Дарвинова / Добр. М. Ружић.
У: Срџски књижевни џласник (Београд). - Књ. 22, св. 4 (јануар-јун 1909), сџр. [277]-285.
21. Џон Лобок (1834-1913) : чиџуља / Д. Р.
У: Срџски књижевни џласник (Београд). - Књ. 30 (јануар-јун 1913), св. 11, сџр. 879-880.

⁶⁸ Варијанте Ружићевог имена и псеудоними пренети су у облику у коме се јављају у наведеним публикаџама.

22. *Прилоџ за биоџрафију Миљка Раџоњића, Карађорђева минисџира сџољних џослова / Добр. М. Ружић.*
У: Српски књижевни џласник (Беоџрад). - Књ. 31 (јул-децембар 1913), св. 7, сџр. 543-547.
23. *Алфред Русел Уолес / Доброслав М. Ружић.*
У: Српски књижевни џласник (Беоџрад). - Књ. 31 (јул-децембар 1913), св. 11-12, сџр. [846]-849.

III НАСЛОВИ (42) СЕРИЈСКИХ ПУБЛИКАЦИЈА СА РАДОВИМА Д. РУЖИЋА

Исток (1871), Уједињење (1872), Учитель (1873), Будућност (1874), Јавор (1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893), Побратимство (1881), Мисао (1881, 1882), Видело (1881), Отаџбина (1882, 1887, 1890), Српске илустроване новине (1882), Златибор (1885, 1887, 1888), Гласник Српског ученог друштва (1887), Тежак (1889, 1891, 1896, 1897), Крагујевачки општински весник (1889), Застава (1880, 1889), Вечерње новости (1889), Наставник (1890, 1899), Дневни лист (1891, 1906, 1910), Грађанин (1892), Одјек (1892, 1898), Нови одјек (1899), Борба (1881, 1893), Витез (1894), Бранково коло (1896), Народ (1896, 1897), Искра (1898), Звезда (1898, 1899, 1900), Дело (1898, 1899, 1903), Пчелар (1898), Нова искра (1900, 1901, 1903, 1904, 1907), Просвета (1903), Пчела (1901, 1902, 1903), Коло (1901, 1902), Просветни гласник (1901, 1905), Ловац (1901), Српски књижевни гласник (1902, 1903, 1909, 1913), Дневник (1902), Штампa (1907), Србија (1908), Годишњица Николе Чуџића (1908, 1909), Политика (1909), Босанска вила (1911).

Радови о Доброславу М. Ружићу (избор)

I МОНОГРАФСКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

24. Црква Св. Ђорђа на Опленцу : задужбина и маузолеј Карађорђевића. - Београд : Државна штампарија Краљевине Југославије, 1935. - 61 стр. + [52] стр. с таблама : илустр. ; 21 см
 Добра Ружић: стр. 19.
25. Историја српског позоришта / Боривоје С. Стојковић. - Ниш : [б. и.], 1936 (Ниш : Штампарија „Графика“ Миће Стефановића). - 248 стр. ; 23 см
 Ружић, Доброслав: стр. 127 [у поглављу „Модернизам“ у позоришту (1900-1914)]. - „Стеван Дечански“: стр. 129.

26. Светозар Марковић : његов живот, рад и идеје / Јован Скерлић. - [Изд. о 50-годишњици смрти Јована Скерлића 1914-1964]. - Београд : Просвета, 1966. - 351 стр. : [1] слика С. Марковића ; 20 см. - (Сабрана дела Јована Скерлића ; књ. 11)
Ружић Доброслав: стр. 10, 73, 88.
27. Предаја градова 1867. године у очима савременика / Благоје Живковић. - Београд : Туристичка штампа, 1967. - 106 + [1] стр. : фотогр., факс., геогр. карте, планови ; 22 см. - (Библиотека Наши крајеви ; књ. 7)
Из садржаја: У Београду 1866. и 1867. године / Доброслав Ружић.
28. Јован Скерлић у српској књижевности : 1877-1977 : зборник радова / уредио Предраг Палавестра. - Београд : Народна књига : Институт за књижевност и уметност, 1980. - 424 стр. ; 24 см. - (Посебна издања / Институт за књижевност и уметност, Београд ; књ. 7)
Ружић, Доброслав: стр. 312, 372. - Ружић Жарко: стр. 251.
29. Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године : (часописи, новине, календари, алманаси) / Јеремија Д. Митровић. - Београд : Просвета, 1984. - 138 стр. ; 24 см. - (Грађа / Историјски институт ; књ. 26)
Ружић Доброслав-Добра: стр. 23, 56 [о Ружићу као сараднику у листу *Враголан* (Београд, 1871-1872) и уреднику листа *Народна скупштина* (Београд, 1890-1894)].
30. Радикална странка у Србији пре Тимочке буне : према архивској грађи из збирке Музеја у Смедереву / приредио и коментарисао Леонтије Павловић. - Смедерево : Музеј, 1984. - 185 стр. ; 24 см. - (Посебно издање / Музеј у Смедереву ; књ. 16)
Ружић Доброс[л]ав: стр. 166, 168, 172 [у поглављу о Месном одбору Народне радикалне странке у Ужицу].
31. Трагом читалишта у Србији / Гаврило Ковијанић. - [1. изд.]. - Београд : Народна књига : Библиотека града Београда, 1986. - 329 стр. : илустр. ; 25 см. - (Посебна издања)
Ружић Доброслав: стр. 239.
32. Оплепац : храм светог Ђорђа и маузолеј Карађорђевића / Миодраг Јовановић. - Топола : Центар за културу „Душан Петровић Шане“, 1989. - 269 стр. : илустр. ; 32 см. - (Посебна издања)
Ружић Доброслав: стр. 55, 66, 76.
33. Негришори / Радослав Раде Јованчевић. - Београд : Институт за економику пољопривреде : Одбор за проучавање села САНУ ; Краљево : Слово, 1990. - 343 стр. : илустр. ; 24 см. - (Библиотека Хроника села ; 1)
Доброслав Добро Ружић [са фотографијом]: стр. 143-145.
34. Српски књижевни гласник : 1901-1914 / Драгиша Витошевић. - Нови Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик ; Београд : Ин-

- ститут за књижевност и уметност : „Вук Караџић“, 1990. - 293 стр. ; 24 см. - (Сер. Историја српске књижевне периодике ; 3)
 Ружић Добросав: стр. 96, 100, 103, 114.
35. Карађорђевићи / Велибор Берко Савић - Београд : В. Савић, 1990. - 363 стр. : илустр. ; 24 см
 Ружић Добра М. : стр. 244, 245, 265.
36. Краљ Петар I Карађорђевић : живот и дело : у отаџбини : 1903-1914. године. Књ. 2. - Београд : Београдски издавачко-графички завод, 1990. - 464 стр. ; 24 см. - (Историјско-мемоарска дела)
 Ружић Добра: стр. 32, 56, 62, 184, 186, 205, 226, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 410.
37. Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду : 1821-1944. Књ. 2: 1881-1918. - Београд : Народна библиотека Србије, 1991. - 830 стр. : илустр. ; 27 см
 Ружић Доброслав: стр. 303, 379, 381, 382, 407, 419, 426, 485, 769.
38. Историја Српске књижевне задруге / Љубинка Трговчевић. - Београд : Српска књижевна задруга, 1992. - 364 стр. ; 19 см. - (Српска књижевна задруга ; коло 85, књ. 570)
 Штампано о стогодишњици Српске књижевне задруге. - Ружић Доброслав: стр. 45, 291.
39. Петар I Карађорђевић : живот и дело : у изгнанству : 1844-1903. године. Књ. 1 / Драгољуб Р. Живојиновић. - 2. изд. - Београд : Београдски издавачко-графички завод, 1994. - 465 стр. : илустр. ; 24 см. - (Историјско-мемоарска дела)
 Ружић Добра: стр. 345, 366, 367, 383.
40. Краљ Петар I Карађорђевић : рат и последње године : 1914-1921. године. Књ. 3 / Драгољуб Р. Живојиновић. - Београд : Београдски издавачко-графички завод, 1994. - 337 стр. : илустр. ; 24 см. - (Историјско-мемоарска дела)
 Ружић Добра: стр. 88, 89, 98, 120, 169, 192, 236, 237.
41. Писци националног театра / Петар Волк. - Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 1995. - 973 стр. ; 24 см. - (Театар) (Позоришни живот у Србији 1835-1994)
 Ружић Доброслав [кратка биографска белешка и датум премијерног извођења драме *Шеван Дечански*]: стр. 800.
42. Историја Београда / написали Никола Тасић ... [и др.]. - Београд : Балканолошки институт САНУ : „Драганић“, 1995. - 606 стр. : илустр. ; 25 см. - (Посебна издања / Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт ; књ. 62) (Библиотека Наслеђе / „Драганић“)
 Ружић Добра: стр. 199, 201.

43. Под небом Крушевца : књижевно-историјски зборник крушевачког краја / Адам Стошић. - Крушевац : Крушевачки гласник ; Београд : Просвета, 1996. - 1059 стр. : илустр. ; 24 cm
Ружић Добросав Добра: стр. 288, 296, 819.
44. Никола Пашић у Народној скупштини. Књ. 2 / приредила Латинка Перовић. - Београд : Службени лист СРЈ, 1997. - 902 стр. ; 25 cm
Ружић, Добросав (Добра): стр. 21, 42, 219, 414, 417, 422, 428, 441, 475, 543, 668, 669, 757, 801, 813, 872.
45. Српска ствар у Старој Србији. Успомене на краља Милана / Пера Тодоровић ; приредила Латинка Перовић. - Београд : Службени лист СРЈ, 1997. - 329 стр. ; 25 m
Ружић, Доброслав-Добра: стр. 8, 187.
46. Десет писаца - десет разговора / Бранимир Ћосић ; приредио и поговор написао Јован Пејчић. - [2. прештампано изд. из 1931]. - Бор : Народна библиотека, 2002. - 278 стр. : илустр. ; 21 cm. - (Библиотека Епифанијум)
Ружић, Добросав: стр. 143.
47. Мирослављево јеванђеље : историјат и коментари / Душан Мрђеновић, Вељко Топаловић, Вера Радосављевић. - Београд : Службени лист СРЈ : Досије, 2002. - XXVIII, 143, 172 стр. : илустр. ; 27 cm
Ружић, Доброслав: стр. 41, 55-57, 111.
48. Сто година Српског књижевног гласника : аксиолошки аспект традиције у српској књижевној периодици : зборник радова / уредили Станиша Тутњевић и Марко Недић. - Нови Сад : Матица српска ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 2003. - 433 стр. ; 24 cm. - (Сер. Историја Српске књижевне периодике / Матица српска, Одељење за књижевност и језик ; Институт за књижевност и уметност ; 14)
Ружић, Доброслав: стр. 373.
49. Српска књижевност у европском оквиру / Драгиша Живковић ; предговор Душан Иванић. - Београд : Српска књижевна задруга, 2004. - XXIX, 414 стр. ; 19 cm. - (Српска књижевна задруга ; коло 96, књ. 634)
Ружић, Добра: стр. 335, 340.

II У СЕРИЈСКИМ ПУБЛИКАЦИЈАМА

50. Годишњица Николе Чупића. - Београд : Чупићева задужбина, 1877- . - књ. ; 22 cm
Књ. 34. - 1921. - XVI, 328 стр. : илустр. . - (Издање Чупићеве задужбине ; 66). - Стр. [315]-321: Добросав Ружић : председник Одбора Чупићеве

- задужбине : 1854-1918 : [некролог : са списком књижевних радова] / Богдан Поповић.
51. Добросав М. Ружић : (биографски подаци) (42-44) / Благоје Живковић. - 29. мај 1903. године (45-48) ; На Цетињу (48-50) / Добросав Ружић.
У: Градац : часопис за културу уметност и друштвена питања (Чачак). - Год. 4, бр. 3 (1966), стр. 42-50.
52. Школа и њени ученици : из летописа села Негришори (III) / Раде Јованчевић.
У: Чачански глас (Чачак). - Год. 59, бр. 42 (10.10.1980), стр. 6.
53. Сусрети библиографа : у спомен на др Георгија Михаиловића : (зборник радова са научног састанка одржаног 17. новембра 2000. године) / [главни уредник Александра Вранеш]. - Инђија : Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, 2002. - 271 стр- ; 23 см
Стр. 173-193: Доброслав М. Ружић : биографија и библиографија : прилози / Слободан Радовић.
54. После једног века : Доброслав Ружић: Жена и мириси, приредио Слободан Радовић, Легенда, Чачак, 2002 / Милутин Пашић.
У: Вести (Ужице). - (2002), стр. 7.
55. Омаж мислиоцу и моралисти Добросаву Добри Ружићу : (Слободан Радовић: Жена и мириси; Легенда, Чачак 2002) / Иван Коларић.
У: Зборник радова Учитељског факултета (Ужице). - Бр. 4 (2003), стр. [333]-337.
56. Даница : српски народни илустровани календар за годину ... [2005] / уредници Миодраг Матицки, Нада Милошевић-Ђорђевић. - Год. 1, бр. 1 (1994) - . - Београд : Вукова задужбина, 1994- . - 19 см
Стр. 177-189: Пријатељство : краљ Петар I и Јован Н. Томић [Доброслав Добра Ружић: стр. 180, 184, 185, 187] / Светлана Мирчов.

III РЕФЕРЕНСНА ЛИТЕРАТУРА

57. Народна енциклопедија : српско-хрватско-словеначка. Књ. 3: Н-Р / Ст. [Станоје] Станојевић. - Загреб : Библиографски завод, 1928. - [8] + 839 + [1] стр. ; 25 см
Ружић Добросав: стр. 816-817.
58. Свезнање : општи енциклопедиски лексикон : у једној књизи / под уредништвом П. [Петра] М. Петровића. - Београд : Народно дело, 1937. - XVI, 2720 ст. : илустр. ; 27 см
Ружић Доброслав: ст. 1979.

59. Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova. I : nauka o književnosti : I/2 historija jugoslavenskih književnosti : L-Ž. - Zagreb : Leksikografski zavod FNRJ, 1957. - 771 str. ; 30 cm
Ružić, Dobroslav: 38158.
60. Библиографија Српске књижевне задруге : 1892-1967 / Милан Ж. Живановић. - Јубиларно изд. поводом 75-годишњице оснивања Српске књижевне задруге. - Београд : Српска књижевна задруга, 1967. - LXXXVIII + 427 стр. + [18] стр. с таблама : илустр. ; 19 cm
Доброслав Ружић: стр. [337], 342 [у прилогу је фотографија Д. Ружића као председника Српске књижевне задруге (1906-1908)].
61. Библиографија Матице српске : 1826-1949. 1 / Јелена Николић. - Нови Сад : Матица српска, 1976. - 370 стр. ; 25 cm
Ружић, Доброслав: стр. 150, 151, 225, 285.
62. Bibliografija rasprava i članaka. V : likovne umjetnosti. - Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1977. - [VIII], 736 str. ; 30
Ružić, Dobroslav M.: 20274-20277.
63. Каталог књига на језицима југословенских народа : 1868-1972. 10 : Рал-Симонич. - Београд : Народна библиотека Србије, 1982. - 988 стр. ; 26 cm
Ружић, Доброслав М.: стр. 255-256.
64. Библиографија Српског књижевног гласника / Љубица Ђорђевић. - Београд : Народна библиотека Србије, 1982. - 1092 стр. + 16 стр. с таблама : илустр. ; 21 cm
Ружић, Доброслав [Библиофил, Д., Аноним, Д. Р.]: 356, 4131, 4639, 4640, 4641-4733.
65. Јавор : садржај по ауторима. 1 / Иванка Веселинов. - Нови Сад : Матица српска, Рукописно одељење, 1987. - 863 стр. ; 24 cm. - (Библиографије / Матица српска, Рукописно одељење)
Ружић, Доброслав М.: 7722-7737.
66. Јавор : предметни регистар. 2 / Иванка Веселинов. - Нови Сад : Матица српска, Рукописно одељење, 1989. - 625 стр. ; 24 cm. - (Библиографије / Матица српска, Рукописно одељење)
Ружић, Доброслав М.: стр. 581.
67. Лексикон писаца просветних радника. Књ. 1 / приредили Миодраг Д. Игњатовић, Миљивоје К. Трнавац. - Београд : Партенон, 2001. - 353 стр. : илустр. ; 25 cm
Ружић, Доброслав М.: стр. 285-286.
68. Српска библиографија. Књиге : 1868-1944. Књ. 16: Ri-Sreć. - Београд : Народна библиотека Србије, 2004. - XV, 592 стр. ; 29 cm
Ružić, Dobroslav M.: 76097-76112.

Резиме

Доброслав М. Ружић (Чачак, 1. јул 1854 - Крушевац, 13. октобар 1918), професор, писац, библиотекар, народни посланик, сенатор, министар и државни саветник је истакнута личност у културном и политичком животу Србије с краја 19. и почетком 20. века. Поводом 150-годишњице Ружићевог рођења и објављивања његових дела *Жена и мириси* (2002) и *Велики људи* (2004), Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ у Чачку оживљава сећање на овог знаменитог, а готово сасвим заборављеног ствараоца. Буран живот, богат и разноврстан стваралачки опус који броји преко 200 књижевних и научних дела, чине Ружића изразитим представником свога доба и обезбеђују му високо место у националној историји Срба.

DOBROSLAV M. RUZICH
(1854-1918)

Summary

Dobroslav M. Ruzich (Chachak, July 1, 1854 - Krushevac, October 13, 1918), a teacher, writer, librarian, member of parliament, senator, minister and councillor of state is a prominent person in the cultural and political life of Serbia in the late nineteenth and the early twentieth centuries. On the hundred and fifty anniversary of Ruzich's birth and publication of his works „Žena i mirisi“ („The Woman and Odours“) (2002) and „Veliki ljudi“ (The Great Men) (2004) the Public Library „Vladislav Petković-Dis“ of Chachak revives the memory of this known and nearly quite forgotten creator. The tempestuous life and rich and versatile creative opus numbering over two hundred literary and scientific works make Ruzich an outstanding representative of his times and ensure him a high place in the national history of the Serbs.